

SEKULARIZACIJA GRIJEHA I KRIVNJE

Dr. Marin SRAKIĆ

Danas se uporno i često govori i u katoličkim i u nekatoličkim redovima o dubokoj promjeni i pojma i osjećaja grijeha. I ne bez razloga! Životne promjene nisu ostavile nepošteđenima temeljne principe moralne teologije i morala, kao što su princip Boga, čovjekove konačne svrhe, princip zakona i slobode. Kad čovjek gubi osjećaj za Boga (*sensus Dei*), kompromitiran je i smisao i osjećaj grijeha (*sensus peccati*), a ako se konačni čovjekov poziv shvaća kao zajedništvo s trojedinim živim Bogom i s drugima, grijeh se shvaća kao prekid tog zajedništva.

Nadalje, o shvaćanju uloge zakona, odnosno grijeha objektivno uzetog, ovisit će kakav ćemo pojam o grijehu imati. Znamo, pretjerani legalizam urodio je radikalnim subjektivizmom koji ne samo da se ne obazire previše na postojeće objektivne norme nego ih potpuno niječe. — Konačno, čovjek sve više istražuje širok prostor svojih psiholoških aktivnosti, a to nije ostalo bez posljedica na shvaćanje grijeha. Ta istraživanja s jedne strane obogaćuju čovjekov osjećaj za slobodu, s druge strane ga suzuju, a mogu ga i posve ugušiti¹.

Upravo su ta tri principa: *Bog, zakon, sloboda*, zahvaćena vrtlogom velikih promjena do kojih je došlo uslijed zamršenog procesa nazvanog sekularizacija ili posvjetovnjačenje, koji je, iskreno rečeno, uzdrmao sve religije a posebno kršćanstvo. Da bismo mogli bolje shvatiti što se to događa s našim shvaćanjem i osjećajem grijeha (i grešnosti), smatram potrebnim iznijeti neke činjenice i područja na kojima je sekularizacija očitovala sav svoj sjaj i bijedu. Da se odmah na početku ogradimo: na nekoliko stranica ne možemo staviti sve ono što sadrži pojam sekularizacije. O tom se pišu opširne knjige i studije, a održavaju se i česti simpoziji². Ograničit ćemo se samo na one elemente i aspekte sekularizacije koji utječu na čovjekovo shvaćanje grijeha i grešnosti.

¹ QUARELLO ERAILDO, *L'amore e il peccato. Affermazione e negazione dell'uomo*, Edizioni Dehoniane Bologna, Bologna 1971, str. 21.

² Opširnu bibliografiju vidi u djelu B. HAERING, *Etica cristiana in un'epoca di secolarizzazione*, Edizioni Paoline, Roma 1972, str. 13.

1. POJAM, FORME I PODRUČJA SEKULARIZACIJE

Pojam sekularizacija je dosta kompleksan, često dvoznačan, pa ga je teško definirati. A kako se moramo ipak odlučiti za jednu definiciju, smatram da bi bilo najrazboritije uzeti onu najopćenitiju: *sekularizacija je povijesni proces oslobođenja ljudskog roda od dominacije mitova, metafizičkih i religioznih pojmova, da bi se vratio samom sebi i tako sam upravljao svojom egzistencijom i sudbinom.* S pojmom sekularizacije ne smijemo miješati etimološki slične ali po sadržaju različite pojmove: sekularnost i sekularizam. *Sekularnost* je završetak procesa sekularizacije u kojem čovjek zauzima određeni stav prema religiji i svjetovnim znanostima (ovaj stav ne mora biti negativan). *Sekularizam* je već ideologija, zatvorena vizija svijeta koja isključuje vjeru u Boga. U toj ideologiji Bog nema mjesta³. Još od pape Pija XI u dokumentima crkvenog Učiteljstva nailazimo na izraze laicizacija, desakralizacija, sekularizacija i njima slične, i to svaki puta s negativnim prizvukom i osudom, a to je zato što su se ti izrazi poistovjećivali s izrazom sekularizam koji, posve razumljivo, moramo odbaciti. Bilo bi također veoma interesantno proučiti koji su faktori utjecali na razmahani razvoj sekularizacije u naše vrijeme.

a) Unutrašnja sekularizacija

Izraz sekularizacija u ovom našem smislu riječi počeo se upotrebljavati od doba Napoleona i Garibaldija koji su »sekularizirali«, posvjetovnjačili crkvena dobra otudivši ih od Crkve. Međutim, sekularizacija sa svojim popratnim pojavama (u prvom redu sa desakralizacijom) postojala je davno prije, zapravo počela je s pojavom objavljene religije koja je u Starom zavjetu postupno skidala »sakralnost« sa »svetih krava«, »svetoga kamenja«, »svetih, nedirljivih tabua«. Objava svjedoči u svom izvještaju o stvaranju svijeta da stvorene stvari nemaju u sebi neku magijsku božanstvenost. Čovjek ih može u punoj slobodi upotrebljavati (Post 1, 28), jer mu ih je Stvoritelj stvari povjerio. Tek je zloupotreba profanacija!

U nekom smislu je i Krist sekularizirao i desakralizirao: skinuo je obilježje svetosti sa »čistih i nečistih« jela, subote, usredotočivši sve na ljubav i iskrenost srca (usp. Mt 15, 6. 17). To je učinio i sa svećeničkom klasom: dokinuo je nasljedno svećeništvo naglasivši poslanje svjedoka i propovjednika radosne vijesti. Taj proces nastavlja i sv. Pavao uporno skidajući obilježje sakralnosti s hrane, običaja, preživjelih zakona.

Nismo, ipak, toliko naivni da sve što nam donosi sekularizacija modernog vremena jednostavno poistovjetimo sa sličnim procesom koji primjećujemo u božanskoj objavi. To nam u svakom slučaju može poslužiti kao osvjetljenje svega onoga što se događa u naše vrijeme.

³ H. BOELAARS, *Questiones de Religione I*, (dispense), Accademia Alfonsiana, Roma 1967/68, str. 21. — Usp. G. MARAFINI, *La testimonianza cristiana nella società secolarizzata*, Città Nuova Editrice, Roma, 1972, str. 39.

Tijekom povijesti, posebno u zadnje vrijeme, mnogo toga je »demitizirano«, kao na pr. »sveti imperij«, »sveti ratovi«, »svete dinastije«. Nestala su vremena »svetih saveza« između »prijestolja i oltara«, i mislim da nitko za njima ne žali.

Sekularizacija nije ostavila nepošteđenim ni područje religiozno-liturgijskog života, na kojem je pokazala sav svoj sjaj i bijedu. Dok s jedne strane nestaje onog silnog oduševljenja svetim mjestima, predmetima, kamenjem, odijelima, dok nestaje skrupuloznog obdržavanja euharistijskog posta, formula blagoslova, rubrika, dok nestaje inzistiranja na svetom jeziku i na mnogočemu iza čega je čovjek prijašnjih vremena sretao i doživljavao misterij skrivenog Boga, dotle s druge strane s nestankom tih tradicionalnih formi religioznog izražaja nestaje svaki oblik religioznosti. Današnji se čovjek ne oduševljava previše klasičnom, ili još bolje kozmičkom religioznošću, uvjeren da ona skriva i falsificira misterij vjere, ali dok stare forme nestaju, nedostaju nove koje bi odgovarale suvremenom čovjeku (usp. GS, 7).

b) Izvanjska sekularizacija

Konstitucija »Gaudium et spes« o Crkvi u suvremenom svijetu pozdravlja neke oblike sekularizacije, odnosno autonomije ovozemnih stvarnosti: »Ako pod autonomijom ovozemnih stvarnosti podrazumijevamo da stvorene stvari pa i sama društva imaju vlastite zakone i vrijednosti koje čovjek mora pomalo otkrivati, primjenjivati i sređivati, onda je sasvim opravdano zahtijevati takvu autonomiju: to je ne samo zahtjev ljudi našeg vremena nego to odgovara i volji Stvoritelja« (GS 36). Autonomija znanosti kao da ide u suprotnom pravcu. Umjetna gnojiva, staklenici, cjepiva i antibiotici zamijenili su molitvu i egzorcizme kojima je nekad čovjek pribjegavao da se obrani od klasičnih zala siromašnog čovječanstva. — Atomska fizika nam je otkrila narav osnovne materije, energije i tumači nam zvjezdani svemir i kozmogoniju i bez pozivanja hipoteze da postoji Bog. — Biologija uz pomoć paleontologije tumači postanak života i susljedni nastanak raznih životnih formi kao rezultat naravne evolucije u kojoj nema smisla aforizam Karla Linnea: »Tot species numeramus quot a principio creavit infinitum ens«. — Tako, izgleda da nestankom starog, naivnog i sakralnog poimanja o svijetu i životu nestaje religija koja je s takvim poimanjem bila usko povezana.

Još veću poteškoću susreće čovjek vjere u samom sebi. Promatra svoju ulogu prema svijetu i povijesti i na mjesto koje je zauzimao Bog postavlja svoje ja. Što je najgore, izgleda mu da je sve u redu. Štoviše, njegov mu se tradicionalni odnos s Bogom čini alijenacijom i zaprekom u njegovu nastojanju da potpuno izrazi sama sebe. Zato ne prihvaća uplitanje božanstva u povijest po nekim predmijevanim objavama koje su došle odozgo, nego smatra čovjeka jedinim graditeljem sama sebe i vlastitog djela⁴.

⁴ ISTI, nav. dj., str. 61—62. — Usp. B. HAERING, nav. dj., str. 13—29.

2. SJAJ I BIJEDA SEKULARIZACIJE

Sekularizacija može pomoći da vjera i religija dožive ispravnu i autentičnu katarzu. Trebaju s vremenom nestati neki oblici svetog i religioznog koji se vuku još iz primitivnih, kozmičkih religija, a koji priječe da uočimo pravog Boga. Ona nam može pomoći da otkrijemo Boga prisutnog u cjelini čovjeka i svijeta, Boga koji upravlja poviješću svijeta pomoću stvorene povijesti čovjeka i povijesti spasenja. Može nam pomoći da se riješimo nekih antropomorfizama i prihvatimo rječnik razumljiv današnjem čovjeku. Pomaže nam da svjedočimo Boga objave, Utjelovljenoga koji se kroz povijest spasenja očitovao kao Bog-s-nama i Bog-za-nas. Boga koji je vječni čovjekov pratilac, Prisutnik, a ne uzvišeni Odsutnik⁵.

Ali isto tako težnja čovjeka za autonomijom ovozemnih stvarnosti očitovana u procesu sekularizacije može uzeti takav zamah da isključi svako miješanje transcendentnih stvarnosti kojima se niječe svaka sposobnost rješavanja problema čovjeka i svijeta. Tako, lako upadamo u sekularizam, u ideologiju koja je nespojiva s vjerom, a od njega do teoretskog ili praktičnog ateizma mali je korak.

Protagonisti sekularizacije u svom kritičarskom duhu u cjelini omalovažavaju religiju i religiozne institucije, iako možda ne niječu otvoreno vrijednost vjeri. Neprestano naglašavaju razliku između vjere i religije. Religijom obično nazivaju onaj svijet svetih znakova po kojima eksterioniziramo i konkretiziramo svoj odnos prema božanstvu. Sekularizacija je odlučno protiv ovako definirane religije. A to je neprihvatljivo, jer se u stvari ne radi o odbacivanju nekih oblika religioznosti i određenih praznovjernih i magijskih obreda — što bi svaki vjernik iskreno pozdravio — nego se ide za tim da se životu oduzme njegov odnos prema Bogu, da se stvori takvo društveno ozračje u kojem je Bog odsutan i mrtav (teologija mrtvog Boga!). Koje će mjesto u takvom ozračju zauzimati sakramentalni život, i hoće li on uopće imati smisla. Ako dopuštamo i prihvaćamo sekularizirani svijet, ne možemo prihvatiti sekulariziranog vjernika. O tome papa Pavao VI kaže: »Recimo bez dvoznačnosti: pred određenom sekularizacijom svijeta vjernici moraju ispuniti proročko poslanje: moraju osporiti težnju sekulariziranog čovjeka da se zatvori u sebe, da u vlastitim snagama traži spasenje i oslobođenje od svih svojih zala, čak i od grijeha i od smrti«⁶.

Sekularizirani čovjek pod dojmom trajnih promjena svega stvorenoga, svega čemu je on autor teško prihvaća neke zakone koji bi bili izvan domašaja njegova posredništva. Zahvaćen idejom tolerancije i pluralizma prema svemu i u svemu prenosi to i na područje vjere i religije. Od religiozne indiferentnosti do tolerancije na moralnom području mali je korak. Tako se pomalo stvara i rađa *permissivno društvo* koje na minimum svodi svoje intervjente na područje običaja i ne nadahnjuje se apsolutnim principima olako popuštajući zahtjevima protošačkog društva kao što su pobačaj, rastava, pornografija i slično.

⁵ G. MARAFINI, nav. dj., str. 48—50.

⁶ PAPA PAVAO VI, Nagovor Tajništvu za nevjernike, 18. ožujka 1971.

Svakome se prepušta da sam uredi stvar sa svojom savješću, a prizivanje na neki viši zakon nije više ni moderno ni efikasno. Odatle dolazi kritički duh prema svemu što iznosi Učiteljstvo, radilo se to o objavljenim istinama ili postavkama naravnog zakona⁷.

3. UTJECAJ SEKULARIZACIJE NA SHVAĆANJE GRIJEHA

Budući da sekularizacija bar indirektno pospješuje širenje nevjere i ateizma, ona nužno utječe na poimanje današnjeg čovjeka o grijehu. To se može očitovati različito: bilo da se nevjera i ateizam javno ispovijedaju bilo da se zdušno žive, bilo da se radi o grešnom odbacivanju istine (usp. Rim 1, 18), bilo o neuračunljivom napuštanju krivog pojma kršćanstva i Boga. Sigurno da se time umanjuje »kršćanski« i »religiozni« pojam grijeha, kao što se umanjuje pojam osobne i religiozne odgovornosti⁸.

a) Iskustvo zla i grešnosti

Iako se danas tvrdi, posebno u pastoralnim krugovima da je u današnjeg čovjeka oslabio čak i nestao osjećaj za moralno zlo ne možemo jednostavno prihvatiti ovu tvrdnju bez nekog objašnjenja bar što se tiče osjećaja moralnog zla. Već se djetetu daje do znanja da se nešto »ne smije činiti, dirati, govoriti«, a svaki je odrastao čovjek svjestan da njegovi zli postupci mogu imati društvene posljedice i sankcije. Na žalost, sud o zloći čovjekovih postupaka ne temelji se svaki puta na ispravnim principima nego i na društvenim predrasudama koje mogu poprimiti rasne i ideološke razmjere. Na pr. u nekim krajevima imati više djece nego li ostali ne smatra se samo osobnim grijehom nego i uvredom za okolinu; pomoći čovjeku druge rase mogu pojedini krugovi okarakterizirati zločinom, a da i ne govorimo o »prekršaju« protiv ideologije određenog sloja ljudi koja dominira nekim krajem. Letimičan pogled u literaturu i kinematografiju pruža nam bezbroj primjera o čovjekovu iskustvu zla, bar u tom smislu da čovjek tu stvarnost doživljava kao nešto što nije dobro⁹.

b) Religiozni aspekt grijeha

S pravom se pitamo, jesmo li s time iscrpili sve što u sebi sadrži pojam »grijev« i jesmo li uopće zahvatili bit grijeha? Ne! Uz moralno značenje grijeh ima i svoje religiozno, izvorno značenje. Grijeh nije nešto što je upereno samo protiv čovjeka nego i protiv Boga, i to u prvom redu protiv Boga. Kad je David učinio nepravdu protiv svoga prijatelja izloživši ga smrti i otevši mu ženu, najprije je pred Bogom priznao: »Tebi, samom tebi ja sam zgriješio« (Ps 51, 6). Taj uzvik svom svojom snagom izražava starozavjetno religiozno shvaćanje grijeha. Od

⁷ G. MARAFINI, nav. dj., str. 41.

⁸ J. FUCHS, *Theologia moralis generalis. Pars altera, (ad usum privatum auditorum)*, Pontificia Universitas Gregoriana, Facultas theologica, Romae 1967/68, str. 127.

⁹ P. LIPPERT, *Colpa e riconciliazione nella situazione odierna. Considerazioni pastorali*, u *Studia Moralia* X (1972) 256—257.

časa kad se Bog očituje Izraelu kao biće-osoba grijeh postaje napad protiv njega a u Novom zavjetu on predstavlja bunu protiv kraljevstva Božjega u Kristu. Poznata nam je definicija grijeha kao prekršaja Božjeg zakona. U Svetom pismu se zakon uvijek shvaća u kontekstu saveza Boga s izabranim narodom, i tako grijeh postaje protivljenje i prekid saveza koji se očituju u prekršaju zakona. U tom se smislu kaže da grijeh vrijeđa Boga, da ga ljuti, provocira, i da je idololatrija prototip grijeha, tj. prekid vjernosti Jahvi i prijanjanje uz tuđinska božanstva. Više nego što je grijeh djelo vlastitih ruku, on je otvrdnuće srca. Bog odgovara na ovakav postupak ljubomorom nekoga tko je ljubio i nastavlja ljubiti. Biblija redovito sintetizira dvostruku dimenziju grijeha. Naime, Bog se u njoj objavljuje religioznom čovjeku u svojoj punoj i jedinstvenoj osobnosti i grijeh se ne očituje kao nešto što izaziva ljubomoru kapricioznih bogova, nego kao povreda ugovora koji je ponudio Bog ljubavi. Zatim se pokret prema Bogu integrirao s pokretom Boga prema čovjeku. Za proroke, Isusa i apostole proslava Boga (bogoštovlje) nikad ne može biti alibi. Proroci tvrde da su Bogu odvratile žrtve onih koji čine društvene nepravde. Isus naučava da je zapovijed ljubavi prema bližnjemu identična zapovijedi ljubavi prema Bogu¹⁰.

c) Nedorečenost definicija

Nedorečenost definicija grijeha i njihovo neadekvatno shvaćanje mogu utjecati na smanjenje pa i nestanak osjećaja za grijeh. Među ostalima imamo i onu poznatu definiciju grijeha: »aversio a Deo et conversio ad creaturas«. Ima ih koji postavljaju pitanje, zašto bi »conversio ad creaturas« bilo grijeh? Istina, nedostaje ono »ut fine ultimo«, ali upravo zbog te prenaplašene alternative, »conversio — aversio«, »aut — aut« u konkretnom se slučaju čovjek odlučuje za stvorenje. Olako zaboravljamo na to da je ljubav prema bližnjemu pretpostavka ljubavi prema Bogu. Poteškoća dolazi od dualizma koji se rađa u našoj savjesti. Odnos s Bogom — mislimo, s pravom ili ne — pretjerano nam je predočen bez odnosa prema bratu čovjeku; a onda nam dolazi želja da taj drugi odnos apsolutiziramo: izabiremo čovjeka.

Možda bi u definiciju grijeha, da bi je shvatio suvremeni čovjek, morao ući kršćanski antropocentrizam koji ne niječe Božji prioritet u našem životu. Mogli bismo to ovako izraziti: *grijeh je napad čovjeka protiv samoga sebe i protiv drugog čovjeka (promatrano individualno i društveno) i kao takav zapreka odnosa prema Bogu, štoviše »uvreda Boga«*. U čovjeku postoji samo jedan temeljni stav: ili je u ljubavi orijentiran prema »ti« drugoga (tj. prema drugim ljudima, prema Bogu) ili temeljno niječe tu otvorenost ljubavi: ostaje zatvoren u sebe, u temeljnom egoizmu, u grijehu. Upravo zato što u čovjeku postoji samo jedan stav koji određuje društveni ljudski odnos, i s Bogom, vrijedi ono što je kršćanska tradicija uvijek tvrdila: svaki grijeh protiv čovjeka postaje grijeh protiv Boga, a to postaje zato što blokira, slabi ili posve uništava temeljnu ljubav¹¹.

¹⁰ P. SCHOONENBERG, *Dal peccato alla redenzione*, Herder-Morcelliana, Brescia, 1970, str. 13—14.

¹¹ P. LIPPERT, nav. čl., str. 263—267.

d) Odgoj shvaćanja grijeha

Nećemo pretjerati ako ustvrdimo da je i odgoj shvaćanja grijeha utjecao na njegovo smanjenje ili čak nestanak. Odgojno su promašene i nedopustive izjave roditelja njihovoj djeci: »Bog te ne voli, ako to radiš. Kako te nije stid! Sakrij se!« Nije pedagoški uvijek povezati grijeh s kaznom: »Ići ćeš u pakao! Dragi Bog to kažnjava!« Isto tako je dvoznačna izjava: »S grijehom se prestaješ sviđati Bogu«, jer se psihološki insinuira, da Bog ne želi više vidjeti dijete, a istina je u suprotnome: griješeći mi zanemarujemo Božje postupke prema nama. Kako često znaju roditelji reći svome djetetu, a i mi u ispovjedaonici: »Nemoj griješiti, jer Bog sve vidi!« Time mi degradiramo Boga na superpolicajca ili lovca koji vreba iza svakog grma¹². Današnji se čovjek ne oduševljava baš slikom Boga kako ga opisuje film »Deset zapovijedi«, Boga koji čovjeka stavlja pred alternativu: ili ćeš slušati ili će te zadesiti suša¹³. Takvu sliku i ideju o Bogu napušta i dijete. A ako nova ideja ne može logički slijediti iz njegova djetinjeg shvaćanja, lako dolazi do tragičnog loma.

e) Zakon i grijeh

Kroz stoljeća se kao posljedica razvoja pravnih znanosti u crkvenim redovima osjećao određeni *juridizam* koji je negativno utjecao na shvaćanje grijeha i krivnje. Naime, u grijehu se gledao prvenstveno prekršaj pojedine norme ili zakona. S takvim su nam shvaćanjem dolazili i vjernici na ispovijed: »Protiv prve zapovijedi sagriješio sam ovo, protiv druge ovo . . .« U svemu se zaboravljalo ono bitno, tj. sudjelovanje i usmjerenje cijele osobe: u grijehu se čovjek raspoložujući sa sobom negativno odnosi prema Bogu koji ga poziva na životni odgovor. U doba sekularizacije zakon i na ljudskom i na religioznom planu dobiva nov smisao. Velike i česte promjene u ljudskom zakonodavstvu uvjeravaju neke da su i crkveni, što više i Božji zakoni u sebi relativni, primjenjivi samo u određeno vrijeme ljudske povijesti ili na jednu geografsku sredinu, a dosljedno tome ni postavljene norme o grijesima nemaju apsolutne vrijednosti.

Dodajmo još k tome konfuziju u shvaćanju grijeha do koje je došlo zbog krize autoriteta. Nekad je uglavnom svim moralistima i ispovjednicima bilo jasno što je a što nije grijeh, što je teški a što laki. Sjetimo se samo onih minucioznih popisa grijeha od doba »Penitencijalnih knjiga« srednjega vijeka do naših školskih priručnika moralne teologije. Ne možemo baš tvrditi da je sud o težini i odgovornosti bio svaki puta plod razboritosti i nadahnuća na idejama Evanđelja. Pobožni je svijet ipak te ideje prihvaćao ne shvativši i ne dokučivši svaki puta njihovu opravdanost i smisao.

Danas je sve dovedeno u pitanje! Ne zna se više što je grijeh a što nije. Ova nesigurnost u moralnoj materiji ne treba nas obeshrabriti. Naprotiv, ona pruža Crkvi šansu, štoviše potrebu, da prihvati odlučnu

¹² L. AGUSTONI, *Famiglia e iniziazione dei fanciulli alla penitenza. Indicazioni catechistiche per genitori ed educatori, u Via verità e vita* 46 (1974) 48–50.

¹³ J. F. HEGGEN, *Celebrazione penitenziale comunitaria e confessione privata*, (Boete-viering en private biecht), *Queriniana, Brescia*, str. 95–98.

ulogu, možda i nenadomjestivu, u zajedničkom traženju prikladnih i odgovornih stavova. Uza sve nedostatke na tom području još uvijek mnogi imaju povjerenje u Crkvu kad se radi o odgoju savjesti ili odgoju u zakonu¹⁴.

f) Socijalizacija i horizontalizacija grijeha

U posljednjih sto godina razvija se, intenzivnije nego ranije, osjećaj odgovornosti za druge. Napredak tehnike omogućava da u nekoliko trenutaka vijest o nekom događaju preleti na drugi kraj svijeta. Sve se više stvara uvjerenje, da nesreća jednoga naroda ili nepravda prema njemu nije samo njegova stvar nego je to i stvar drugih. Kao da nestaje privatnih problema! Papa Ivan XXIII ovaj proces u svojim dokumentima naziva *socijalizacija* (podruštvovljenje)¹⁵, drugi ga nazivaju *kolektivizacijom*. Pod socijalizacijom ili kolektivizacijom grijeha i krivnje podrazumijevamo onu tendenciju, usko povezanu sa sekularizacijom religije kao takve, koja se širi u suvremenom društvu i nastoji svaliti svu odgovornost na sistem, društvo, institucije općenito, skidajući s pojedinca svaku odgovornost za njegovo djelo, dužnost i pravo da je osobno odgovoran za vlastitu izgradnju i izgradnju samog društva. Nitko od nas nema ništa protiv toga da zajednički dijelimo i dobro i zlo, ali dok ovaj proces pozdravljamo na društvenom planu, u pojedincu se događa nešto neželjeno.

Naime, slijedeći tu tendenciju došlo se do toga da se grijeh smatra praznovjermem koje priječi put progresu, štoviše, materijalistički determinizam kako ga iznosi Marx svodi grijeh na bolest i tumači ga društvenim neredom, materijalističke pak psihologije svode grijeh na komplekse krivnje koje dolaze od mentalnih trauma¹⁶. To su nova, obnovljena i ispravljena izdanja, ako baš hoćemo, starog shvaćanja J. J. Rousseaua koji je zastupajući naravnu dobrotu čovjeka sve zlo i krivnju pripisao društvu. Zlo je plod izvanjskih pritisaka autoritativnih društava: na pr. obitelji, države, Crkve. Dakle, društvene strukture, tj. loša organizacija društva, sile čovjeka na zlo¹⁷. S te perspektive i zločini bi dolazili od utjecaja društva, tako da bi prave žrtve bili zapravo oni koji ih počinjaju. U određenom smislu radi se o buđenju *iluminističkog* mita o naravno dobrom čovjeku, *idealističkog* mita o povijesti kao trajnom napretku prema boljem, *pozitivističkog* mita o znanosti, nositeljici istine i blagostanja¹⁸. Zahvaćeni socijalizacijom lakše slijedimo javno mnijenje koje nas zaštićuje i ispričava i u slučaju očito učinjenog grijeha. Ako je sve zajedničko, ako je i moj grijeh zajedničko pitanje, zapravo sudjelovanje na povijesnom zlu svijeta, onda izgleda, sve ide prema tome da se prizna samo jedan »grijeh«: ne prilagoditi se načinu života društva. Posve je razumljivo da auto-

¹⁴ P. LIPPERT, nav. čl., 260.

¹⁵ PAPA IVAN XXIII, *Mater et Magistra*, Enciklika o suvremenom razvoju društvenoga pitanja koji valja uskladiti s kršćanskim načelima, 15. svibnja 1961, izdanje Biskupski ordinarijat Pazin, 1963, str. 121–122 (ciklostil).

¹⁶ AA. VV., *Il senso del peccato*, Presbyterium, Napoli, 1954, str. 7.

¹⁷ J. REGNIER, *Le sens du péché*, Lethielleux, Paris, 1954, str. 4.

¹⁸ E. ROSANNA, *Secolarizzazione e colpa*, u G. PIANAZZI i M. TRIACCA (ur.), *Valore e attualità del sacramento della penitenza*, Pas-Verlag, Zürich, 1974, str. 357.

matski sva odgovornost prelazi s individuuma na društvo s posljedicom da više nema smisla govoriti o promjeni ili unutrašnjem obraćenju: treba prije svega poraditi na društvenom preobražaju.

Naše je stoljeće obilježeno intenzivnim studijem čovjekove nutrine. S pravom smo ponosni s uspjesima na području psihologije, u prvom redu dubinske. Ali ne primjećujemo li, da je današnji čovjek sklon nekom *psihologizmu* koji kao crv nagriza religiozni pristup grijehu i krivnji? Što sve nismo pronašli u čovjeku: traume, komplekse svih vrsta, frustracije, kompenzacije, mentalne alijenacije, ekstroverzije, introverzije i sl., a sve u svrhu da pojedinca oslobodimo od osobne odgovornosti, i da svu krivnju svalimo na njegovo djetinjstvo, mladost, obitelj, sredinu u kojoj je živio. Osjećaj krivnje i grijeha se smatra bolešću, zato grijeh nije pitanje mog odnosa prema Bogu i stvar ispovijedi i ispovjednika nego psihijatra ili psihoterapeuta.

S promjenom osjećaja grijeha nužno se mijenja i iskrivljuje, pa i nestaje *osjećaj krivnje* (grešnosti) koji se sastoji u *emotivnom iskustvu krivnje*. Iskustvo nam svjedoči, da je svijest krivnje (koja se očituje u griznji savjesti)¹⁹ sunaravna svijesti grijeha. Grešnikova osoba reagira protiv »prekida« do kojeg je došlo uslijed čina koji je protivan njezinom bitku i ispravnom odnosu prema Bogu. Čovjek svojim grijehom nagrđuje i uništava sliku Božju u sebi na što njegova savjest reagira, buni se. Ta reakcija nije kod svih jednaka: što više ovaj osjećaj izlazi iz slobodno priznate i prihvaćene odgovornosti, to se više oslanja na ljubav a manje na strah. Zdrav osjećaj grešnosti i krivnje može biti veoma koristan bilo u slučaju prihvaćanja odgovornosti bilo u slučaju pokore i obraćenja. Ali ako sve nutarnje čovjekove doživljaje tumačimo samo »psihološki« ne vodeći računa o religioznom i moralnom aspektu — što je jako moderno u naše vrijeme — možemo kod pojedinca ne samo spriječiti pokušaj obraćenja nego u njemu stvoriti bolesni osjećaj krivnje²⁰.

Pod *horizontalizacijom* krivnje i grijeha podrazumijevamo onaj proces koji je striktno povezan sa sekularizacijom institucionalnih religija prema kojem se od vertikalne dimenzije krivnje i još bolje grijeha, shvaćenog kao prekršaj protiv Boga, protiv transcendentnog i heteronomnog zakona, postavlja *posve* horizontalna dimenzija koja svodi krivnju na prekršaj protiv drugih, protiv društva koje treba izgraditi u budućnosti²¹.

4. POZITIVNI PLODOVI SEKULARIZACIJE NA SHVAĆANJE GRIJEHA

Nije ispravno shvaćanje onih koji u sekularizaciji gledaju samo proces koji samo negativno utječe na čovjekovu religioznu svijest ili na njegovo shvaćanje grijeha i krivnje. Ima tu nešto i pozitivnog. I ovdje se može primijeniti koncilaska tvrdnja: »Tako čovječanstvo sa statičkog shvaćanja poretka stvarnosti prelazi u dinamično i evolutivno,

¹⁹ A. VUKASOVIĆ, *Moralni odgoj*, Liber, Zagreb, 1974, str. 24.

²⁰ J. FUCHS, *nav. dj.*, str. 128—130.

²¹ E. ROSANNA, *nav. čl.*, str. 359.

a odatle nastaje nova neizreciva kompleksnost problema, koji zahtijeva nove analize i nove sinteze« (GS 5). U ovoj tvrdnji ne primijećujemo negativan prizvuk. Nije li pozitivno što sa statičke vizije života prelazimo na moral u dinamičkoj perspektivi? I u Kristovim očima najopasniji i najpogibelniji grijeh bio je grijeh fanizeja: samodostatnost i statičnost legalističke kazuistike. Zbog zatvorenosti u sebe farizeji nisu mogli shvatiti i prihvatiti novost Evanđelja. Moramo iskreno reći da je kroz povijest uvijek postojala napast da zbog stvorenih i ukorijenjenih tradicija okrnjimo i u krivom svjetlu tumačimo Božje zapovijedi (Mk 7, 9). Istina, obnovu i *aggiornamento* u Crkvi pokrenuli su prvenstveno eksplozija i vitalnost koju Crkvi uvijek jamči prisutnost Duha Svetoga, ali ne možemo zanijekati ni silni, pozitivni utjecaj »sekulariziranih« stvarnosti.

Tradicionalna je moralka posvetila gotovo isključivu pažnju ljudskim moralnim činima, a danas u svjetlu svetopisamske nauke iz prispodobe o smokvi koja donosi dobre ili zle plodove već prema tome kakvo joj je stablo (Mt 12, 33), temeljnu pažnju posvećujemo samom duševnom stanju, bijedi grijeha i sljepoći koja čovjeka zahvaća odnosno čovjekovu pozitivnom usmjerenju prema Bogu. Nije li nam u tome pomogla psihologija sa svim svojim granama, dubinskom, evolutivnom, diferencijalnom, društvenom? U tom svjetlu na pr. u nekim slučajevima ne smijemo biti previše zahtjevni kad se radi o osobi koja nije dosegla religiozno-moralnu zrelost da bi mogla donositi dobre plodove.

Pod utjecajem priručnika moralne teologije koji su bili namijenjeni ispovjedniku-sucu postavljen je jednostran zakon-ograničenje, u ime kojeg se zahtijevao životni minimum. Autori su htjeli u perspektivi sakramenta pokore točno odrediti onu zadnju granicu koju čovjek ne smije prijeći, ako ne želi teško zgriježiti. Onome tko se ni toga nije držao zadali smo »zasluženu« pokoru, a olako smo kroz rešeto svojih ispovjedničkih sudova propustili onoga koji je od pet primljenih talenata četiri proigrao ili se zadovoljio s postignutim. U naše vrijeme sve veću pažnju posvećujemo baš tim propustima koji mogu nanijeti više zla pojedincu ili zajednici nego pojedini »teški« padovi. A nije li se naš pristup tom pitanju promijenio pod utjecajem sve kritičkijeg shvaćanja čovjekova života u njegovoj cjelini u čemu svakako zasluga pripada i pozitivnim znanostima²².

Nije sve crno ni u kolektivizaciji ili horizontalizaciji grijeha i krivnje. To imamo pravo zaključiti na temelju nauke iznesene u koncilskoj konstituciji »Gaudium et spes« o Crkvi u suvremenom svijetu. Ako se čovjek doista osjeća solidarnim s cijelim društvom prema kojem osjeća obvezu odgovornosti i zalaganja, iako možda doživljava krizu na području osobne odgovornosti, ne treba odmah zdvajati, nego mu pomoći da tražeći druge ne zaboravi sebe. Osjetljivost prema društvenoj nepravdi i volja izgraditi humaniji svijet animirale su sve veći broj kršćana. Oni su u svjetlu crkvene nauke otkrili da nisu krnje samo

²² Usp. B. HAERING, *Il peccato in un'epoca di secolarizzazione*, 2. izd., Edizioni Paoline, Bari 1974, str. 15—45. U ovom djelu autor opširno iznosi što se sve događa sa shvaćanjem grijeha i krivnje u ovo doba sekularizacije.

izvanjske, društvene, ekonomske ili političke strukture nego i sami ljudi koji su ih ustanovili ili se njima služe. Osjetljivost za društvenu nepravdu tako je pripravila novu osjetljivost za grijeh²³.

Drugim riječima, današnji su kršćani otkrili da ne postoje samo individualni grijesi, nego i socijalni, kolektivni, koji se ne sastoje od zbroja osobnih grijeha nego od neurednih i nepravednih situacija kao ploda egoizma i oholosti. Otkrili su da su grijesi protiv istine, pravednosti i ljubavi objektivno najteži od svih i da se Bog vrijeđa i sramoti svaki puta, kad se vrijeđa i sramoti čovjek, kad mu se niječu njegova bitna prava. Iz svega toga izlazi da je potrebno ne samo izbjegavati osobne grijehe nego i boriti se protiv situacija grijeha i nepravde za koje je čovjek odgovoran.

* * *

Trideset godina poslije izjave pape Pija XII: »Najveći grijeh današnjice jest taj što su ljudi počeli gubiti smisao za grijeh«²⁴, uočavamo svu njezinu ozbiljnost. Stvarno, današnji je čovjek upao u napast da potpuno prebaci na druge ili da smanji svoj osobni grijeh, tj. da ga kolektivizira i horizontalizira, ne osvrćući se na sve osobne i društvene posljedice tog nepravednog prijenosa. To ipak ne prijeći da upravo današnji čovjek istražuje i iskusi autentični smisao grešnosti i odgovornosti prema Bogu, sebi i društvu. Moglo bi se reći, da baš otkriće postojanja društvenih, stalnih i dubokih, iako često skrivenih uvjetovanosti može sugerirati današnjem čovjeku, posebno kršćaninu, točnu i pozitivnu dužnost: da u granicama svoje mogućnosti osobno doprinosi uspostavi klime pravednosti i ljubavi koja će poduprijeti moralni i duhovni napredak. A sve to po sebi nipošto ne uništava područje krivnji, iako privremeno može prouzročiti gotovo potpun nestanak osjećaja za grijeh i osjećaj krivnje, nego ih nadilazi da se otkrije još šire i hitnije područje kolektivne odgovornosti²⁵.

Primijećujemo da se nalazimo na doista skliskom terenu i da kao kršćani i svećenici ne smijemo nezainteresirano pustiti da stvari idu svojim tokom čekajući rezultate pa tek da onda razlučimo dobro od zla. Ovakvim stavom ne bismo vjerno odgovorili svom životnom pozivu isto tako kao kad bismo se prema svemu postavili negativno ili nekritički prihvatili sve što nam nove prilike donose. Zapravo traži se *odgovoran pristup* stvanima.

Odgovoran kršćanin i svećenik osjetljiv je prema konkretnoj situaciji u kojoj živi i preko koje Bog konkretno očituje svoj plan. To bi se suvremenim rječnikom reklo, da zna i hoće čitati »znakove vremena«, tj. pažljivo osluškivati, razlikovati i tumačiti razne načine govora suvremenog čovjeka i zna ih suditi u svjetlu Božje riječi (GS 4, 44). I sekularizacija je jedan znak našeg vremena, istina zamršen, a to znači da mu treba pristupiti s još većom pažnjom.

U suvremenom previranju važno je uočiti razliku između vječnih vrednota i onih koje se mijenjaju. Ali i te vječne, ne mijenjajući im

²³ J. REGNIER, nav. dj., str. 106—108.

²⁴ P. PIJO XII, Radioporuka Nacionalnom katehetskom kongresu SAD u Bostonu, 26. 10. 1946, u *Discorsi e radiomessaggi di S. S. Pio XII*, vol. VIII (1946—1947) 286.

²⁵ Usp. H. CARRIER, *La nozione di peccato collettivo: significato sociologico*, u CARRIER H., i E. PIN, *Saggi di sociologia religiosa*, Ave, Roma 1967, str. 135—137.

sadržaj, treba tako iznositi pojedinim generacijama da ih one mogu shvatiti. Bez tog razlikovanja lako možemo upasti u *rigorizam* i samodostatnost koja vjernika zatvara prema svemu što je novo, a to je smrt svjedočenja i naviještanja Božje riječi, ili *relativizam*, tu veliku napast mladih generacija, koja priječi da uočimo one opće, prvotne norme koje vrijede uvijek i svagdje, kao što su *sensus Dei*, ljubav prema bližnjemu i osjećaj za društvenu pravednost²⁶. Čovjekov napredak, koji moramo iskreno pozdraviti, može biti velika napast »da se poremeti hijerarhija vrednota time što je zlo ispremiješano s dobrim« (GS 37). Jasno nam je da danas nije dovoljno samo u bitnim crtama definirati svećeničku službu u Crkvi na temelju objave, nego je i te kako važno uočiti, da je svećenik obavlja u *posve novim uvjetima* i da je pozvan s njima se suočiti. Dokumentat *Temeljne odredbe o svećeničkom odgoju i obrazovanju (Ratio fundamentalis)* o tom kaže slijedeće: »I dok se na svijetu uspostavlja punija vlast čovjeka, povezana s brojnim socijalnim promjenama, daje se manji prostor tradicionalnim oblicima kršćanskog života. Dok naime u ovoj općoj transformaciji neki kršćanski krugovi pokazuju veću personalizaciju vjerskog života, koja se pokazuje u većem štovanju Božje riječi i svete liturgije i u jačem osjećaju odgovornosti, s druge strane sve više raste i broj onih koji djelomično ili posve gube dužnu povezanost s Crkvom i naginju nekoj naravnoj religiji i etici. (...) Ove različite aspekte današnje civilizacije treba imati stalno pred očima jer se na njih mora obazirati svećeničkov život i djelovanje, a također i priprava za svećeničku službu«²⁷.

²⁶ A. HORTELANO, *Morale responsabile*, Cittadella Editrice, Assisi 1968, str. 246.

²⁷ SV. KONGREGACIJA ZA KATOLIČKI ODGOJ, *Temeljne odredbe o svećeničkom odgoju i obrazovanju*, KS, dokumenti 28, Zagreb 1970, str. 27.